

Крикунов О. В.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки,
доцент кафедри кримінального права та процесу,
кандидат юридичних наук, доцент

КОНТАКТНА ФОРМА ДЕТЕКЦІЇ НЕВЕРБАЛЬНИХ СИГНАЛІВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛ КРИМІНАЛІСТИЧНОЗНАЧИМОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Одним із способів отримання невербальних даних є застосування поліграфологічних досліджень, під час яких спрямовані подразники викликають появу психофізіологічних реакцій людського організму. Підвищення фізичного та емоційного напруження особи тісно пов'язане з підвищенням нейрофізіологічної активності кори і глибинних структур головного мозку, які контролюють нижні відділи даного органу та регулюють фізіологічні функції організму. Закономірно, що різні стимули викликають відповідні реакції, а поліграф дозволяє об'єктивно відобразити психофізіологічні прояви дії подразника на особу. Це дає можливість висувати версії щодо обставин події, яка розслідується, виявляти зв'язки між особами, виявляти ознаки повідомлення завідомо неправдивої інформації тощо.

За способом одержання невербальної інформації з використанням поліграфа можна виділити два основних напрямки: 1) контактне обстеження за допомогою датчиків, прикріплених до тіла особи, що проходить тестування; 2) безконтактне дослідження деяких характеристик мовлення чи зміни фізичних полів обстежуваного [1, с. 556].

Дещо забігаючи вперед, розпочнемо із інформації про те, що в сучасних умовах багатоканальні реєстратори психофізіологічного стресу можуть фіксувати до 32 параметрів організму людини. Однак у процесі масового використання такі прилади не зовсім зручні для аналізу результатів. На практиці застосовуються три-п'ятиканальні поліграфи [2, с. 18]. Як правило, це пристрої, що передбачають контактну форму одержання невербальної інформації. Ця форма детекції реакцій людини є науково обґрунтованою, експериментально апробованою протягом тривалого часу, відносно простою в технічному плані та надійною з точки зору завдань кримінального судочинства. Цим і пояснюємо звернення до обраного предмета дослідження.

Контактна форма детекції невербальних сигналів особи має надійне наукове підґрунтя та тривалу історію. Так, італійський фізіолог А. Моссо вперше провів інструментальну детекцію брехні за допомогою винайденого ним приладу для графічної реєстрації змін кровонаповнення судин – плетизмографа. У 1875 р. А. Моссо довів, що тиск крові в судинах людини і частота пльсу змінюються залежно від зміни її емоційного стану [3, с. 8-9].

На ґрунті ідеї А. Моссо, у 1895 р. італійський кримінолог та доктор медицини у напрямку психології Ч. Ломброзо вперше запровадив застосування технічних засобів для виявлення фізіологічних ознак брехні у практичній роботі поліції. Він сконструював гідросфігмограф – технічний засіб для вимірювання динаміки кровонаповнення судин частини тіла, поміщеної в ємність із водою, та сфігмограф – технічний засіб для вимірювання коливань стінок кровоносних судин при допиті підозрюваних у вчиненні злочинів [4, с. 11-12]. Ч. Ломброзо вперше намагався зафіксувати неправдиві свідчення за допомогою гідросфігмографа, дані якого базувались на вимірюванні змін артеріального тиску.

У 1879 році, французький фахівець із електротерапії, доктор М. Вігуру розкрив феномен, нині відомий як шкірно-гальванічний рефлекс – мимовільна (рефлексивна) зміна електричного опору шкіри у зв'язку з дією різних подразників (стимулів) або психічними переживаннями. Спроби контролю шкірно-гальванічної реакції з метою виявлення фізіологічних ознак брехні були зроблені в 1897 р. Б. Стікером, який вважав, що особа, на яку зображення, слово чи інший подразник мають емоційний вплив, буде мати більшу різницю показників електричної провідності шкіри, та застосовував гальванометр з електродами, приєднаними до пальців опитуваної особи, для реєстрації зазначених показників [4, с. 12].

Поступово з метою дослідження реакцій людини на певні подразники було використано медичні прилади, що фіксують м'язові рухи, коливання артеріального тиску, пульсу, дихання, кількість гемоглобіну в крові, біотоків мозку та ін. З'явилася методика виявлення стресу з використанням сфігмографа – пристрою для графічної реєстрації пульсових коливань стінок артерій [5].

В період з 1902 р. по 1914 р. італійський психолог В. Бенуссі використовував пневмографа –прилад реєстрації дихання – під час проведення допитів підозрюваних у вчиненні злочинів. Частота і амплітуда дихання слугувала інформаційними показниками, що реєструвались за допомогою пневмографа. В. Бенуссі встановив, що в процесі обману відбувається зміна відношення тривалості вдиху до видиху, що є об'єктивним показником стресу, брехні. Згідно теорії вченого співвідношення тривалості вдиху до тривалості видиху збільшується, якщо людина говорить неправду, а після кожного запитання, яке провокує напруження, слідує короткий видих полегшення [6, с. 15].

Слід зазначити, що на початку 20-го століття вчені різних країн активізували свої пошуки у напрямку дослідження питання психофізіологічних реакцій людського організму науково-технічними засобами. У 1904 р. німецький психолог М. Вертхеймер спільно з Д. Кляйном запропонував поєднувати опитування піддослідного у формі асоціативного експерименту із застосуванням комплексу технічних засобів, за допомогою яких вже здійснювалось виявлення брехні, зокрема плетизмографа, пневмографа, гідросфігмографа, психографа (приладу для реєстрації мимовільного тремору пальця) [7, с. 14-15].

У. М. Марстон в 1913 р. за основу власного методу детекції стресу застав використання сфігмоманометра – пристрою, що вимірював артеріальний тиск опитуваного до та після кожного питання, що задавалося. До слова, свій пристрій пізніше у 1938 р. У. М. Марстон назвав «лай-детектором» (lie-detector), тобто детектором брехні. Також він серйозну увагу приділив методиці проведення самого асоціативного експерименту, ввівши до його структури нейтральні та контрольні питання, що дозволяло більш чітко відокремлювати стани спокою та стресу у реакціях особи [8, с. 56].

Більш комплексно підійти до інструментальної детекції психофізіологічних реакцій особи зміг американський науковець та практик Д. А. Ларсон. Сконструйований ним пристрій, названий кардіопневмопсихографом (поєднання сфігмоманометра і пневмографа), вимірював тиск крові і підвищення нервового збудження опитуваної особи, встановлюючи кількість серцевих скорочень, частоту пульсу і зміни в диханні). Вказані реакції приладом одночасно вимірювалися та фіксувалися на

папері, що фактично заклало принцип роботи сучасних версій поліграфа [9].

Удосконалив прилад Д. А. Ларсона його учень Л. Кілер, який самостійно розробив емотограф – прилад, що одночасно вимірював та записував зміни артеріального тиску, пульсу, електричної провідності шкіри, верхнього та нижнього дихання, та додав п'ятий сигнал для реєстрації м'язового тремору (тобто довільного ритмічне скорочення кінцівок, голови, язика та ін. частин тіла, що виникає внаслідок почергового скорочення м'язів-антагоністів). Як бачимо, методологія та технологія інструментальної детекції стану особи, запропонована Л. Кілером, збереглися до цього часу, а в деяких країнах закріплені, навіть, на нормативно-правовому рівні [10, с. 27].

З розвитком науки та техніки за допомогою поліграфів окремі вчені змогли реєструвати до 19 показників (дихання, тремор, частота пульсу, артеріальний тиск, електропровідність шкіри, міограма, оксигемограма, окулограма, температура тіла та ін.) [11, с. 12;]. Відповідно до сучасних стандартів поліграфи повинні мати не менш п'яти каналів реєстрації, із них чотири канали є чітко визначені – це канал реєстрації артеріального тиску, два канали дихання та канал реакції опору шкіри. Окрім чотирьох обов'язкових каналів, виробники додають канали реєстрації тремору, фотоплетизмограми (тобто, реєстрації змін кровонаповнення судин певних частин тіла особи) тощо [12]. Цікаво, що Американська асоціація поліграфологів встановила, що поліграфом взагалі може називатися реєстратор, який має не менше трьох каналів, два з яких – дихання (черевне, грудне) і третій – частота серцевих скорочень [13, с 25-26].

Будучи послідовними, слід навести дані про високу достовірність результатів даних, що реєструються поліграфом, та достатньо високу імовірність їх інтерпретації спеціалістом-поліграфологом, що все ж не гарантує від помилок. Зокрема, російські науковці А.Б. Пеленіцин, А.П. Сошніков вказали, що зі 100 % поліграфічних досліджень виявляється 5-10% помилок, причиною яких є численні фактори, що не піддаються контролю. До числа цих факторів відносяться індивідуальні особливості випробовуваних, стан їх психіки (когнітивних процесів), індивідуальні якості спеціалістів-поліграфологів (рівень інтелекту, спостережливість, кваліфікація, відповідальність

тощо) і, нарешті, власне технологічні недоліки конкретних методик.

Важливо пам'ятати, що відмінною особливістю прикладних психофізіологічних методів є те, що в ході їх застосування, в першу чергу, здійснюється взаємодія «людина – людина» (дослідник – випробуваний) і тільки потім взаємодія «людина – прилад (поліграф)». У цій ситуації ми неминуче будемо мати комплекс проблем, обумовлених так званим людським фактором, і пов'язаних з ним явищами випадковості, нестабільності та непередбачуваності.

Нарешті, необхідно відзначити ще один важливий фактор зниження точності всіх без винятку прикладних психофізіологічних методів, завдяки якому досягнення 100% точності діагностики взагалі виявляється неможливим. Суть проблеми полягає в тому, що психофізіологічні закономірності за своєю природою принципово відрізняються від точних законів, що діють в області математики чи фізики. Певний взаємозв'язок між психічними і фізіологічними явищами теж очевидний і доведений, але на відміну від законів фізики, він не є детермінованим, а ймовірнісним. Саме ймовірнісна природа психофізіологічних закономірностей робить неминучою появу певної суми помилок при практичному застосуванні прикладних психофізіологічних методів [13, с. 15].

Отже, контактна форма детекції реакцій людини є науково обґрунтованою, експериментально апробованою протягом тривалого часу, відносно простою в технічному плані та достатньо надійною з точки зору завдань кримінального судочинства. Це дозволяє ставити питання про визнання та регулювання цього способу отримання невербальних даних у оперативно-розшуковому та кримінально-процесуальному законодавстві України, наприклад, через форму психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа.

Відповідно до сучасних стандартів поліграфи повинні мати не менш п'яти каналів реєстрації, із них чотири канали є чітко визначені – це канал реєстрації артеріального тиску, два канали дихання та канал реакції опору шкіри; п'ятий канал може варіюватися залежно від моделі поліграфа.

Ємпіричні дані вказують на закономірно притаманну поліграфологічним дослідженням високу ймовірність, що ство-

рює ризик помилки у інтерпретації одержаних даних у обсязі 5-10 % випадків. Тому, виходячи із принципу вільної оцінки доказів, висновок експерта-поліграфолога повинен оцінюватися слідчим, прокурором, суддею на загальних підставах і не може мати переважного доказового значення.

Література:

1. Криминалистика: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / Под ред. В.А. Образцова. М.: Юристъ, 1999. – 735 с.
2. Белошина О. В. Правовое регулирование и методика применения полиграфа в раскрытии преступлений: автореф. Дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09 / О. В. Белошина. – М., 1998. – 23 с.
3. Варламов В. А. Детектор лжи: Учебное издание / В. А. Варламов. – М.: ПЕРСЭ-Пресс, 2004. – 352 с.
4. Segrave K. Lie detectors. A social history / Kerry Segrave. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.books.google.com>.
5. Китаев Н. Психофизиологическая экспертиза – грубое нарушение инструкции о порядке применения полиграфа при опросе граждан / Н. Китаев // Российский следователь. – 2007. – № 6. – С. 32-34.
6. Холодный Ю. И. Краткая история становления психофизиологического аппаратного метода детекции лжи / Ю. И. Холодный. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.liedetector.ru/pub/pub05.php>.
7. Matte, J. A. Forensic psychophysiology using the polygraph: scientific truth verification lie detection / James Allan Matte. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://books.google.com>
8. Полиграфы ("детекторы лжи") и безопасность. Справочная информация и рекомендации. – М.: Мир безопасности, 1999. – 107 с.
9. Greatest Inventions of All Time. "Encyclopaedia Britannica's Greatest Inventions" from the company's 2003 almanac, lists 325 innovations that have had profound effects on human life for better or worse. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-dineout.com/pages/2003/inventions1.html>.
10. Мотлях О. І. Поліграф: наукова природа походження, нормативно-правове регулювання та допустимі межі застосування. Монографія / О. І. Мотлях. – К.: Освіта України, 2012. – 394 с.
11. Варламов В. А. Детектор лжи / А. В. Варламов. – Краснодар: Советская Кубань, 1998. – 368 с.
12. Морозова Т. Р. Фізіологічні основи когнітивного спілкування при поліграфічних перевірках / Т. Р. Морозова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ispp.org.ua/podiy_14_s_21.htm.

13. Скрыпников А. И. Применение полиграфа в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел России: Методическое пособие / А. И. Скрыпников, В. А. Варламов, И. С. Зубрилова. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1995. – 88 с.

14. Пеленицын А. Б., Сошников А. П. О научной обоснованности применения полиграфа / А. Б. Пеленицын, А. П. Сошников // Эксперт-криминалист. – 2011. – № 2. – С. С. 12-15.